

УДК 340.12

Ілин Наталія Ігорівна,
викладач кафедри цивільного права і процесу
Івано-Франківського університету права
імені Короля Данила Галицького

ІНФОРМАЦІЙНІ ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ ПСИХОЛОГІЇ НАСЕЛЕННЯ

У статті здійснюється аналіз правової психології населення з точки зору впливу на неї різноманітних інформаційних факторів. Основними інформаційними факторами впливу на психологічну структуру свідомості особистості та суспільства виступають засоби масової інформації: періодична преса, телебачення та «Інтернет». Автором охарактеризовано основні рівні впливу ЗМІ на психологію особистості, визначено основні критерії сприйняття людиною інформації шляхом перегляду спеціалізованих телепередач та інформаційних ресурсів мережі «Інтернет». Визначаються основні механізми та характер впливу ЗМІ на процес формування суспільного та індивідуального праворозуміння.

Ключові слова: психологія, правова психологія, суспільні відносини, соціалізація особистості, засоби масової інформації, праворозуміння.

Постановка проблеми. Рівень суспільної свідомості населення України (особливо впродовж останнього часу) зростає досить активно. Проте, рівень цієї свідомості та її якісні характеристики далекі від тих, які об'єктивно сприяють формуванню громадянського суспільства. В умовах інформатизації та глобалізації суспільства особливу роль у процесі становлення правопізнання суспільства та правової психології громадян відіграють засоби масової інформації (далі – ЗМІ).

Найбільший вплив на суспільну свідомість відіграє телебачення, періодична преса та «Інтернет». Кожен з цих видів ЗМІ володіє власним рівнем впливу на свідомість людини, а також задовольняє інформаційні потреби різних майнових, вікових та соціальних груп суспільства.

Наукова актуальність нашого дослідження зумовлена необхідністю розкриття впливу ЗМІ на формування суспільного праворозуміння, правової психології та правової освіти населення країни. Вплив ЗМІ на свідомість та рівень психологічного сприйняття людини є вагомим чинником формування правової обізнаності громадян, а відповідно – визначає рівень та характер суспільної психології та психології окремого громадянина (насамперед, правової освіченості та правової психології).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній юридичній науці проблема впливу ЗМІ на процес формування правосвідомості громадян не отримує належної уваги. Винятки становлять вивчення окремих аспектів проникнення інформаційних технологій у систему судочинства. Вітчизняною дослідницею електронного судочинства є Н. Кушаківа-Костицька [2; 3]. Теоретиком прикладних

досліджень у сфері правової психології є російський вчений А. М. Столяренко, який вивчав вплив ЗМІ на рівень правосвідомості російського суспільства.

Постановка завдання. Метою нашого дослідження є розкриття ролі та рівня впливу ЗМІ на процес суспільної правосвідомості загалом та правової психології населення зокрема. Визначення необхідності державного регулювання виховної діяльності ЗМІ в плані поширення правової освіченості населення країни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виходячи з того, що інформаційні технології глибоко проникли у суспільство, а отримана через телебачення та мережу «Інтернет» інформація, в тому числі й правова, часто сприймається суспільством, як догма, слід було б на державному рівні проводити цілеспрямовану політику в сфері використання ресурсу вітчизняних ЗМІ в плані підвищення правової освіченості громадян, підвищення рівня їхнього правосвідомості та правової психології. З раннього дитинства людина опиняється в інформаційному полі, а отже – не може жити без інформації, сприймаючи її через безліч каналів. Завдяки цьому вона формує свою поведінку. Засоби масової інформації – це своєрідний інформаційний світ, в якому людина, зокрема молода виробляє певний світогляд щодо способу життя, стилю життя, типів поведінки [6].

Отже, враховуючи вищенаведене, потребують вирішення на державному рівні питання розвитку правосвідомості населення, підвищення правової культури та подолання правового нігілізму. Одержання правових знань громадянами є чи не найголовнішим завданням на сьогодні. І саме правова освіта має на меті формування високого рівня правової культури та правосвідомості особи, її ціннісних орієнтирів та активної позиції як члена громадянського суспільства [10]. Саме в цьому ракурсі основна увага, в плані масштабів інформаційного простору, повинна бути зосереджена на ЗМІ, які, не повністю усвідомлюють свою роль у процесі правової соціалізації населення. Проаналізувавши перелік наявних телепередач чи спеціалізованих інформаційних ресурсів мережі «Інтернет», можна прийти до висновку про відсутність у них спеціальної ґрунтовної концепції, особливо у частині подачі матеріалу правового змісту чи висвітлення діяльності правоохоронних органів. Більше того, часто слухачі чи читачі отримують суб'єктивну інформацію, яка спотворює реальну правову сутність та правову дійсність.

Зрештою, Україна не позбавлена цілеспрямованої політики щодо забезпечення правової освіти населення та розвитку суспільного праворозуміння. У 2001 р. була прийнята «Національна програма правової освіти населення» [5], яка, разом з тим, не передбачала регулювання ролі ЗМІ в процесі правової соціалізації населення та піднесення правової освіти. На нашу думку, така позиція є недопустимою, оскільки державі, в контексті підвищення рівня праворозуміння та формування нормальної правової психології, необхідно використовувати усі можливі ресурси, а особливо – ЗМІ, які у рамках громадянського суспільства виступають основним посередником у неофіційному спілкуванні держави та громадянина.

Російський науковець, А. Р. Ратінов наголошує, що за відсутності грамотної юридичної допомоги у використанні спеціальних правових знань, що поширюються в ЗМІ чи мережі «Інтернет», матеріали можуть сприяти порушенню національної, расової і релігійної рівноправності. Вчений наголошує, що газетні, журнальні та інші публікації і виступи на радіо і телебаченні можуть містити в явному або прихованому вигляді пропаганду національної, расової та релігійної винятковості нетерпимості і ворожнечі [8].

Можна цілком погодитися з вищенаведеним твердженням, однак у суспільно-політичних реаліях України до національних та релігійних аспектів, слід додати аспект

політичної приналежності або ідеологічної терпимості. Суспільно-політична криза українського суспільства, яку можна спостерігати впродовж останніх пів-року (гостра фаза кризи), демонструє нам, що саме національний чинник, який проявляється насамперед через мовну ознаку, виступає одним із найбільших факторів спекуляції в ЗМІ. Релігія також, з огляду на поліконфесійність українського суспільства, виступає фактором інформаційних спекуляцій, причому не лише внутрішньополітичних, а й зовнішньополітичних, виступає геополітичним фактором впливу. Прикладом може слугувати суспільна і політична позиція Української православної церкви Московського патріархату, яка часто виступає релігійно-правовим «рупором» іноземної держави.

Особливо актуальним у вітчизняних реаліях є правова складова інформаційного простору, пропаганда конкретних політичних програм та ідеологічна приналежність до їхніх авторів, які виступають ключовим фактором інформаційної пропаганди вітчизняних ЗМІ. Враховуючи те, що інформаційна пропаганда пов'язана з вагомою матеріальною складовою, спекуляції по відношенню національного, релігійного, расового та правового чинників, не викликають сумнівів.

А. М. Столяренко та А. Р. Ратінов у контексті аналізу правової психології суспільства та впливу на неї інформаційного середовища виокремлюють 15 основних спекулятивних критеріїв, якими найчастіше зловживають у процесі правового інформування населення у ЗМІ та мережі «Інтернет» [4, с. 64]. Виходячи з того, що основними факторами інформаційних спекуляцій російські вчені визначили релігійну, расову та національну приналежність, запропонована ними класифікація зловживань не зовсім відповідає сучасним реаліям.

На нашу думку, для сучасної інформаційної політики України, яка безпосередньо та опосередковано впливає на праворозуміння та правову психологію суспільства, можна виокремити такі основні ознаки:

- формування і закріплення негативного етнічного стереотипу, негативного образу, нації, релігії (прикладом можуть слугувати опубліковані у ЗМІ та мережі «Інтернет» висловлювання президента Росії В. Путіна та керівників РПЦ [1; 7]);
- штучне перенесення різного роду негативних характеристик і вад окремих представників на всю етнічну та релігійну спільноту;
- приписування ворожих дій і негативних намірів одній групі, нації чи релігії по відношенню до іншої (основними прикладами можуть слугувати спекулювання і звинувачування українців у так званій «бандерівській ідеології»);
- твердження про полярну протилежність і несумісність інтересів однієї етнічної чи релігійної групи по відношенню до іншої (прикладом спекулюють інформаційні спекуляції ЗМІ, які підтримують висловлювання окремих вітчизняних політиків про відмінність ідеологічних, національних, культурних та світоглядних переконань західних та східних українців) [4, с. 64].

Таким чином, наведені ознаки є свідченням поширеної у суспільстві необ'єктивної інформації, або навіть відсутності державної інформаційної політики для популяризації основоположних засад розвитку громадянського суспільства, демократичних, моральних цінностей.

Правосвідомість людини тісно пов'язана з процесом правової соціалізації, який починається дуже рано і триває протягом усього свідомого життя людини. Вже у віці трьох-чотирьох років дитина отримує первинну інформацію про права та обов'язки через сім'ю і найближче оточення [4, с. 66]. Виходячи з того, що інформаційний простір, зважаючи на рівень науково-технічного процесу, є вагомим джерелом і стимулом

соціалізації особистості, ЗМІ відіграють важливу роль у процесі формування право пізнання та правової психології людини.

У процесі правової соціалізації та впливу на правосвідомість людини засоби масової інформації покликані виконувати наступні функції:

- поширення правових знань;
- демонстрація методів правового регулювання і правозастосовчої діяльності;
- поширення правової культури;
- суд і осудження протиправної поведінки;
- розважальна (трансляція детективів, проведення телеконкурсів з правової проблематики тощо) [4, с. 65].

Проаналізувавши основний зміст інформаційного простору України впродовж останнього часу, можна прийти до однозначного висновку про відсутність ключових засад державної інформаційної політики для підвищення рівня правової освіти та правосвідомості пересічних жителів країни. Загалом, телевізійні передачі та Інтернет-ресурси, у плані правового інформування населення можна розділити, на нашу думку, на три окремі блоки:

- 1) інформаційно-аналітичні;
- 2) освітні;
- 3) розважально-документальні.

На конкретних прикладах спробуємо дати оцінку якості інформації, яку отримують громадяни внаслідок перегляду мережі Інтернет, телебачення та преси. Для початку проаналізуємо інформаційне коло нашої держави.

До категорії інформаційно-аналітичного контенту, для прикладу, можна віднести такі телепередачі, як «Свідок» (НТН), «Надзвичайні новини» (ICTV) та ін. Вплив такого роду програм на процес підвищення рівня праворозуміння громадян, неоднозначний. Так, з однієї сторони, у згаданих телепередачах подається об'єктивна інформація про різного роду кримінальні, адміністративні та інші види злочинів. Особлива увага загострюється на факти порушення законодавства працівниками органів внутрішніх справ чи інших силових структур.

Однак, з іншого боку, потік інформації, що подається згаданими програмами, приводить пересічного громадянина до думки про високий рівень криміналітету в країні та чималу злочинну статистику. Інколи у таких телепередачах транслюється відео картинка з місця події (демонструються понівечені трупи і таке інше), що з точки зору психології, може нанести серйозні травми, насамперед, неповнолітнім глядачам, а також глядачам із послабленою нервовою системою. Часто такі програми можуть провокувати у глядачі у зворотне відчуття агресії та потяг до самосуду.

З категорії освітніх програм, на нашу думку, найбільшої уваги заслуговує телепередача «Сімейний суд» (телеканал «ІНТЕР»). Програма присвячена різноманітним проблемам сімейного права (спадщина, шлюбнорозлучні процеси й розділ майна, опіка над дітьми). Одним із недоліків програми можна хіба визнати час її трансляції – обідня пора, коли аудиторія глядачів обмежена, як правило, людьми похилого віку, або безпосередньо зацікавленими громадянами.

У липні 2012 р. Київська обласна міжвідомча координаційно-методична рада з правової освіти населення після проведеного моніторингу рекомендувала створити передачу «Я маю право», до творчої групи якої ввійшло сім школярів різних київських шкіл віком від 12 до 16 років. Основу передачі повинна була складати зустріч з відомими особистостями (спортсмени, музиканти, блогери тощо) та цікаві резонансні історії. Діти

самі мали брати інтерв'ю та аналізувати життєву історію. Крім того, в передачі передбачалося досить багато пізнавальних рубрик, мультиків з правової тематики та популярної серед дітей музики. Темі програм різноманітні: «Мандруємо дорогами країни правознавства» – для наймолодших дітей, «Конвенція ООН з прав дитини», «Як діяти у кризовій ситуації», ігрова програма «Поле чудес із правовими ситуаціями», «Право дитини на сім'ю», «Громадянська освіта», «Діти – дітям» – благодійництво і волонтерська робота» [6].

З березня 2012 року у Київській державній регіональній телерадіокомпанії почала створюватися програма «Подорож у дивосвіт». Її метою є створення дитячих телепрограм розважально-пізнавального характеру. Це передача журнального типу, яка передбачає наявність в одній телевізійній програмі декількох сюжетів, об'єднаних однією тематикою. За час існування телепрограми до перегляду дітям було представлено ряд повчальних з соціально-правовим навантаженням телепередач на різну тематику. Розглядалися питання важливості безпеки навколишнього середовища, обов'язок берегти природу і не завдавати їй шкоди, необхідність відвідування лікаря та обов'язок ходити до школи, важливість законів в державі та найвища сила Конституції. На прикладі відомих казок дітям роз'яснюються теми про заборону використання дитячої праці і наявність у дітей прав на відпочинок та можливість звернення за допомогою до дорослих у разі їх порушення (на прикладі казки про Попелюшку); обов'язок держави захищати своїх маленьких громадян від завдання їм фізичної та моральної шкоди та жорстокого ставлення до них («Золотий ключик»); наявність у кожної людини прав на особисте життя («Дюймовочка»); право на рівність всіх дітей незалежно від народження, раси («Гидке каченя») тощо [6].

Таким чином, категорія телепередач освітнього блоку, яка спрямована на підвищення рівня правової освіти, правосвідомості громадян та рівня їхньої правової культури і психології, представлена досить активно, однак, це стосується на жаль, тільки м. Києва та Київської області. На нашу думку, схожий досвід доцільно було б поширити і на всю країну, оскільки такого роду інформаційний контент має освітньо-виховний вплив не лише на цільову аудиторію (дітей), а й на студентів-юристів та на самих практикуючих юристів, оскільки являє собою один із важливих елементів наочного відображення практичних засад юриспруденції.

До категорії розважально-документального циклу телепередач можна віднести спеціалізовані програми журналістських досліджень. Зокрема, з вітчизняного продукту уваги заслуговує програма «Речовий доказ» (НТН), у якій досвідченим слідчим належить довести провину злочинців. І тільки уважність і великий досвід допоможуть слідчим відшукати саме той речовий доказ, який докорінно змінить хід кримінальної справи [9].

Разом з тим, варто зауважити, що контент розважально-документальних програм досить широкий, однак, у більшості випадків він є іноземного походження. Популярними на вітчизняному телебаченні є кримінальні та художні передачі і фільми кримінального характеру, що знімаються у Росії, Європі та Америці. Причину відсутності вітчизняного контенту ми аналізувати не будемо. Зауважимо тільки, що незважаючи на достатньо високий інформаційний характер такого роду програм, вони не стосуються українського законодавства, а іноземного. Більше того, вони часто створюють образ успішних працівників органів внутрішніх справ іноземної країни, а не України.

На регіональному рівні (зокрема в Івано-Франківській області) до блоку інформаційно-аналітичного характеру можна віднести телепередачу «Кримінальний огляд», що транслюється на ОТБ «Галичина», та газету «Версії і факти», що є друкованим органом Управління Міністерства внутрішніх справ в Івано-Франківській області. Однак,

названі інформаційні джерела є виключно репортерського, аналітичного змісту і не сприяють підвищенню рівня правопізнання громадян.

Висновки. Таким чином, проаналізувавши інформаційну політику держави та основний контент інформації, що отримується із ЗМІ та мережі «Інтернет», можна прийти до наступних висновків:

1. ЗМІ здійснюють вагомий комунікативний вплив на аудиторію, оперуючи при цьому такими соціально-психологічними механізмами, як ідентифікація, навіювання. Внаслідок отриманої інформації кожен громадянин, починаючи з юного віку, може ідентифікувати себе з образом того чи іншого героя, що бориться проти злочинності чи сформуванати власний правовий світогляд і ставлення як до органів правопорядку, так і до правової системи країни загалом.

2. Специфікою діяльності ЗМІ в контексті впливу на процеси соціалізації особистості, формування правової психології громадян є робота з різноманітними цільовими аудиторіями (насамперед, віковими). Вік і ступінь соціалізації людини визначають рівень і якість отриманої інформації, можливість її аналізу та запозичення для повсякденного життя.

3. На сьогоднішній день можна говорити про недостатню державну політику в сфері правового інформування суспільства та залучення для цього потенціалу ЗМІ. Окремі публікації та телепередачі носять інформаційний, репортерський характер, сконцентровуючи увагу глядачів на найбільш резонансних злочинах чи недоліках правоохоронної системи.

4. Основними вимогами до ЗМІ, які через відповідний інформаційний контент впливають на процеси соціалізації, повинні бути емоційність, аналітичність та інформативність. Саме формування відповідного емоційного стану пересічного громадянина визначає рівень довіри до держави, а аналітичність, інформативність та об'єктивність, визначають ступінь правової освіченості громадян.

Список використаних джерел

1. Існування українського народу заперечив Московський Патріарх, – архієпископ Євстратій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.lutsk.ua/ukr/news/60470/>.
2. Кушакова-Костицька Н. В. Розвиток електронного судочинства в Україні: проблемні питання / Н. В. Кушакова-Костицька // Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. – Івано-Франківськ : Редакційно-видавничий відділ Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Ювілейний випуск до 15 річчя Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького, 2013. – Вип. 7. – С. 139-145.
3. Кушакова-Костицька Н. В. Цивільне судочинство он-лайн як елемент електронного правосуддя: національні особливості / Н. В. Кушакова-Костицька // Університетські наукові записки. Часопис Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. – Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького, 2013. – Вип. 7. – С. 81-85.
4. Прикладная юридическая психология: Учебное пособие / Под ред. А. М. Столяренко. – М.: Юнити-Дана, 2001. – 639 с.

5. Про Національну програму правової освіти населення // Указ Президента України від 18.10.2001 № 992/2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/992/2001>.
6. Про створення дитячих та молодіжних правових та правоосвітніх телерадіопрограм на Київщині // Рекомендації № 14. – Київська обласна міжвідомча координаційно-методична рада з правової освіти населення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: kyivobljust.gov.ua/Uploads/Files/ff/14.docx.
7. Путин – Бушу: «Украина – это не государство» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/rus/news/2008/04/7/4437118/?attempt=1>.
8. Ратинов А. Р. Методические рекомендации по использованию специальных познаний по делам и материалам о нарушении средствами массовой информации национального, расового и религиозного равноправия / А. Р. Ратинов // Электронное приложение (серия «Право и юридическая психология»), 1996. – № 2.
9. Речовий доказ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ntn.ua/uk/products/programs/dokaz>.
10. Участь засобів масової інформації щодо забезпечення правової освіти населення. Досвід створення дитячих телепрограм правового спрямування [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://advocat-cons.info/index.php?newsid=12260#.U3T6Nfl_v1M.

Ильин Н. И. Информационные факторы влияния на формирование правовой психологии населения

В статье осуществляется анализ правовой психологии населения с точки зрения влияния на нее различных информационных факторов. Основными информационными факторами влияния на психологическую структуру сознания личности и общества выступают СМИ, такие как периодическая печать, телевидение и Интернет. Автором охарактеризованы основные уровни воздействия СМИ на психологию личности, определены основные критерии восприятия человеком информации, путем пересмотра специализированных телепередач и информационных ресурсов сети Интернет. Определяются основные механизмы и характер влияния СМИ на процесс формирования общественного и индивидуального правового сознания.

Ключевые слова: психология, правовая психология, общественные отношения, социализация личности, средства массовой информации, правовое сознание.

Ilyn N. I. Informational factors influencing the formation of legal psychology population

This article analyzes the legal psychology population in terms of impact on her various informational factors. The main information factors influence the psychological structure of consciousness of the individual and society are the media such as periodicals, TV and the Internet. The author describes the basic level of media influence on the psychology of the individual, the main criteria for human perception of information by watching TV shows and specialized information resources of the Internet. The basic mechanisms and nature of media influence on the development of social and individual pravopiznannya.

Keywords: psychology, legal psychology, public relations, socialization, media, pravopiznannya.

